

Бурлай Т.В., канд. екон. наук

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ЕКОНОМІКИ ЄС І США: ПОЗИЦІЯ У СВІТОВОМУ ПРОСТОРИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ

У даному дослідженні увага сфокусована на визначенні ролі найбільших економік світу у міжнародному фінансово-економічному розвитку та специфіки процесів їх конвергенції. Охарактеризовано проблеми реальної конвергенції економік ЄС і США, зроблено порівняльну оцінку основних параметрів їх функціонування на поточному етапі, зазначено можливості зближення цих параметрів у найближчій перспективі.

Проблема економічної конвергенції країн та регіонів світу залишається на порядку денному вже понад півстоліття – практично з часу утворення початкового інтеграційного ядра Євросоюзу. Ще більше вона актуалізувалася в контексті сучасної глобалізаційної тенденції, пов'язаної з розмиванням усталених меж ринків товарів і послуг, підвищенням мобільності виробничих ресурсів капіталу, праці, інформації, що безпосередньо сприяє відчутному зближенню рівнів економічного розвитку насамперед розвинутих країн. Здається, що найбільш розвинені держави (регіони) світу повинні демонструвати приблизно однакові індикатори їх макроекономічного співвиміру. Проте на практиці таке припущення не знаходить повсюдного і повсякчасного підтвердження, і закономірно, що багатьох дослідників хвилюють причини, які ускладнюють реальну конвергенцію індустріальних країн (найперше, Європи та США), та складність і перспективи їх усунення.

Характеристичі економічних потенціалів таких найбільших міжнародних суб'єктів, як ЄС і США та з'ясуванню перспектив їх реальної конвергенції присвячено низку найсучасніших праць, підготовлених науковцями [1, 2, 3] та фахівцями чи дослідницькими групами міжнародних фінансово-економічних інституцій [4, 5]. Спираючись на результати цих та багатьох інших споріднених досліджень, у даній статті ставиться мета більш комплексно та з урахуванням особливостей сучасної кон'юнктури оцінити ресурси та реалії реального економічного зближення двох найпотужніших регіонів світу.

Оцінка позицій ЄС і США у світовому економічному просторі. На сьогодні до найпотужніших економік світу, що забезпечують найвагомійший обсяг світового виробництва валового продукту (оціненого за паритетом купівельної спроможності), належать економіки ЄС, США (на кожну з них у 2004 р. припадало понад 20% світового ВВП), Китаю (13%) та Японії (7%) – рис. 1.

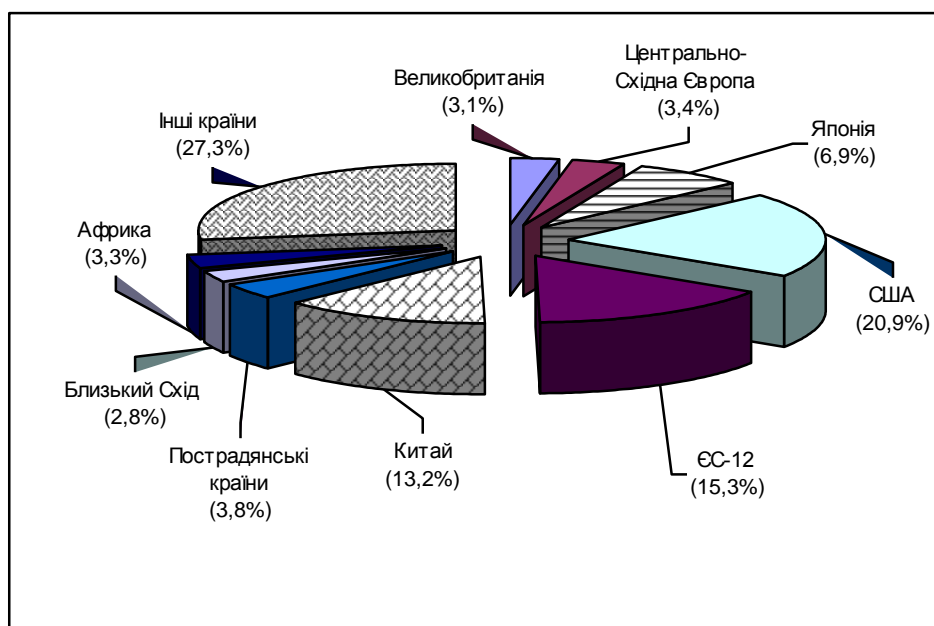

Рис. 1. Географічна структура світового ВВП, виробленого у 2004 р., оцінка за ПКС

Джерело: World Economic Outlook. Globalization and External Imbalances. – IMF, April, 2005. – Р. 93.

Значна частка у загальносвітовому виробництві товарів і послуг дозволяє назвати кожну з цих країн (ЄС як регіональне об'єднання) локомотивом світової економіки. Створюючи на міжнародному рівні основні обсяги випуску товарної продукції та надання послуг, забезпечуючи значний внутрішній попит (насамперед в імпортних енергоресурсах та інших товарах проміжного споживання), а також зовнішній попит на продукцію національної економіки, ці країни визначальним чином впливають на динаміку та масштаби світової торгівлі і глобальних потоків капіталу та інвестицій.

Понад 50% світового обсягу зовнішньоекономічних торговельних операцій здійснюється експортерами та імпортерами вищезазначених країн (враховуючи внутрішньо-регіональну торгівлю Євросоюзу). За даними Світової організації торгівлі, у 2004 р. частка ЄС-25 у загальному обсязі світового товарного експорту становила 41,8% (враховуючи внутрішні перетікання в межах ЄС); США – 9,2; Китаю – 6,7; Японії – 6,4%. Значним є внесок зазначених світових виробників в активізацію зовнішньоторговельних потоків послуг за цей період: на частку США припадало 15,2% вартості загальносвітового експорту комерційних послуг; Японії – відповідно 4,5%; Китаю – 2,8%; частка експорту послуг ЄС-25 у треті країни та в межах Євроспільноти склала майже половину його світового обсягу – 47,9%.

Всі провідні країни-виробники світового ВВП водночас виступають і активними споживачами товарів і послуг іноземного виробництва. Провідна позиція тут належить ЄС (у його нинішньому складі) – зовнішній і внутрішній в межах ЄС імпорт товарів і комерційних послуг цієї регіональної структури у 2004 р. сягнув відповідно 41,1 та 45,6% їх загальносвітової величини. Ще одним головним світовим імпортером є США – у 2004 р. їх питома вага у світовому обсязі товарного імпорту дорівнювала 16,6%, в обсязі світового імпорту комерційних послуг – 12,4% [7]. Це підтверджує роль американських Сполучених Штатів і Західної Європи як центральних торговельних осередків світу, оскільки аналогічні вищезазначені показники Японії (відповідно 4,9 та 6,4%) та Китаю (6,1 та 3,4%) є на порядок нижчими.

Серед названих лідерів світового виробництва та торгівлі лише економіки Західної Європи, США та Японії належать до категорії високорозвинених за таким критерієм економічного розвитку, як ВВП на душу населення, оціненого за паритетом купівельної спроможності. Інтенсивно зростаюча протягом останніх років економіка Китаю, зважаючи на чисельність населення, за підсумками 2004 р. забезпечила його добробут лише на рівні 5,6 тис. дол. США на душу населення (оцінка міжнародного аналітичного агентства "Central Intelligence Agency") [8]. Ця величина порівнювана з аналогічним показником України за цей період (6,3 тис. дол. США) та в півтора рази нижче середньосвітового рівня (8,8 тис. дол. США). Оціночний рівень подушового доходу, створеного протягом 2004 р. в західноєвропейській, американській чи японській економіці, приблизно в 5–8 разів перевищує відповідний показник Китаю, що залишає його поза межами переліку країн з високим рівнем соціально-економічного добробуту (рис. 2).

Зважаючи на позиції США, Західної Європи, Японії та Китаю у світових координатах економічного простору, закономірно, що й глобальні фінансові потоки в сьогоденних умовах циркулюють під визначальним впливом торговельної та інвестиційної активності цих суб'єктів. Так, у 2003 р. серед найбільших країн-експортерів, – до їх переліку МВФ відносить країни, що мають позитивне сальдо рахунку поточних операцій, – числилися Японія (21% сумарної величини надлишків поточного балансу зазначених країн), Німеччина (8%) та Китай (7%). Домінуючу позицію серед країн, що мають від'ємний сальдовий показник поточного рахунку платіжного балансу і є чистими імпортерами торгового капіталу, традиційно займають США. За вказаний період ними акумульовано майже три чверті сумарної величини дефіцитів поточних балансів країн світу; ще 4,5% цієї величини припадало на Сполучене Королівство, по 3% – на Іспанію та Італію [9, с. 147].

Підсумки 2003 р. свідчать, що найінтенсивніші потоки глобального фінансового капіталу за цей період генерувалися завдяки функціонуванню американської та західноєвропейської економік. Протягом останніх років еко-

номічні системи США, зони євро (ЄС-12) та Великобританії залишаються найбільш привабливими для іноземних інвесторів. Саме до цих країн у зазначений період влилися найбільші обсяги світового фінансового капіталу (прямих, портфельних та інших інвестицій (у тому числі банківських кредитів і депозитів), резервних активів тощо) – 829, 646 та 591 млрд дол. США відповідно. Водночас в інші економіки світу резидентами цих країн було спрямовано також дуже значні обсяги зазначених фінансових активів – відповідно 283, 686 та 557 млрд дол. США [див. 9, с. 160–161].

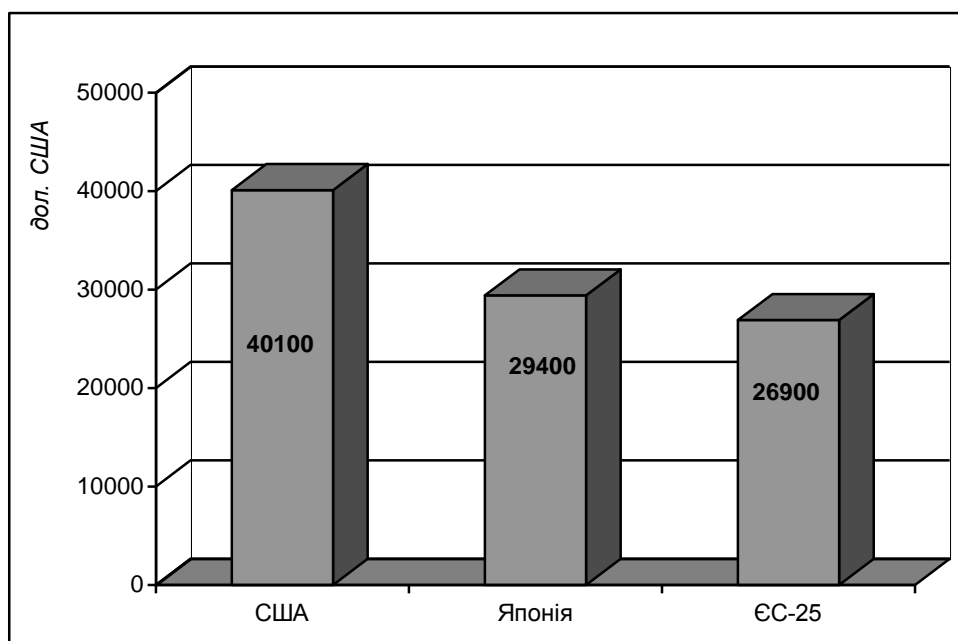

Рис. 2. ВВП на душу населення розвинутих країн світу у 2004 р., за ПКС, дол. США

Джерело: The World Factbook-2005. – Central Intelligence Agency. – <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/rankorder/2004rank.html>

Охарактеризовані національні фінансові ін'єкції та вилучення є найбільш значущими для глобального обігу фінансових активів і фактично визначають два головні центри залучення та розподілу фінансового капіталу у світовій економіці – США та Західну Європу.

Вищезазначені параметри економічного та фінансового розвитку однозначно вказують, що найбільш продуктивними та масштабними економіками світу на сьогодні виступають економіки США та ЄС, утворюючи два однопорядкові (на відміну від Японії, Китаю) осередки економічного протистояння, і саме серед них загострюється суперництво за збереження та зміцнення своїх гео економічних позицій у світовому просторі. Сформувані уявлення про поточні результати цієї конкуренції можна на основі аналізу ключових показ-

ників рівня та ефективності використання економічних потенціалів цих країн. Саме ці характеристики головною мірою визначають конкурентоспроможність національних економік США та ЄС і безпосередньо впливають на процес їх реальної конвергенції.

Процес реальної конвергенції економік ЄС і США: параметри та специфіка поточного етапу. Порівняльна оцінка макроекономічного розвитку країн Західної Європи та США протягом останніх років засвідчує уповільнення темпів їх реальної конвергенції, тобто зближення за ключовими макропараметрами – насамперед, рівнем подушового доходу. За оцінкою аналітичного агентства "Central Intelligence Agency", у 2004 р. у Сполучених Штатах Америки ВВП на душу населення (обчислений за ПКС) склав 40,1 тис. дол. США, в півтора рази перевищивши аналогічний показник Євросоюзу у складі 25 країн (26,9 тис. дол. США) [див. 8]. Вочевидь, такий результат пояснюється відмінністю темпів економічного зростання цих країн: за оцінкою Міжнародного валютного фонду, протягом останнього десятиліття щорічні прирости реального ВВП Сполучених Штатів були в середньому на 1,5% більшими, аніж в регіоні обігу євро. За прогнозами цієї міжнародної організації, помітною буде різниця темпів зростання економік США та ядра Європейської спільноти (ЄС-12) і в поточному році (3,6 проти 1,6%), а також у наступному 2006 р. (3,6 проти 2,3%), що ще більше закріпить дану тенденцію (рис. 3).

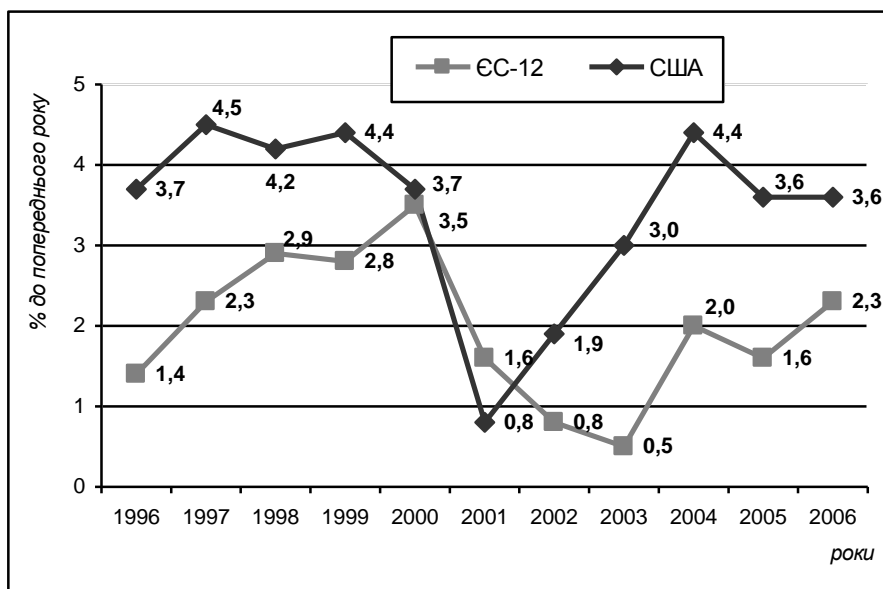

Рис. 3. Динаміка темпів зростання реального ВВП США та країн єврозони (ЄС-12) протягом 1996–2004 рр. (факт) та 2005–2006 рр. (прогноз), %

Джерело: World Economic Outlook. Globalization and External Imbalances. – IMF, April, 2005. – Р. 201.

За даними міжнародної статистики, протягом останніх років американська економіка приблизно на 40% є продуктивнішою порівняно з економікою ЄС за показником подушового доходу (реального ВВП в розрахунку на душу населення). Оскільки ця тенденція набула протягом досить тривалого (десятирічного) періоду усталеного характеру, є всі підстави вважати, що реальної конвергенції США та ЄС за цим показником в найближчому майбутньому не слід очікувати. Аргументом у даному випадку виступає збереження досить відчутної різниці в динаміці макроекономічних індикаторів США та Євро-союзу протягом останньої декади 1997–2006 рр. (для 2005 і 2006 рр. використані прогнозні дані). Більш високі темпи зростання продуктивності праці та її погодинної оплати в США порівняно з ЄС (відповідно на 1,8 та 2,2 в. п. протягом вказаного періоду), а також незначна різниця між країнами в темпах зростання промислових витрат на одиницю робочої сили (0,4 в. п.) сприяє більш швидкому річному зростанню внутрішнього попиту (на 1,9 в. п.), реального ВВП (на 1,4 в. п.) та подушового доходу (на 0,5 в. п.) в США порівняно з країнами зони євро (табл. 1).

Таблиця 1

Середньорічні темпи зростання індикаторів використання робочої сили, виробництва продукції та внутрішнього споживання в США та країнах ЄС-12 протягом 1997–2006 рр., %

	Погодинна оплата праці	Продуктивність праці	Затрати на одиницю праці в промисловості	Реальний ВВП	Реальний ВВП на душу населення	Реальний обсяг внутрішнього споживання
США	5,1	4,3	0,8	3,4	2,3	3,8
ЄС-12	2,9	2,5	0,4	2,0	1,8	1,9

Джерело: World Economic Outlook. Globalization and External Imbalances. – IMF, April, 2005. – P. 202, 203, 206, 214.

Як показано вище, США упевнено випереджають ЄС за основними показниками, що ілюструють результативність макроекономічного розвитку. Однак ситуація змінюється, якщо оцінювати економічне суперництво провідних держав за критерієм ефективності та безпечності використання основних виробничих ресурсів на макrorівні. Енергомісткість економіки США значно вища порівняно як з найбільшими країнами ЄС, так і з цією регіональною структурою загалом – в 2002 р. на створення одиниці (1 тис. дол. США) ВВП в США затрачалося 250 кг умовного палива, тоді як в Італії – 130 кг, Великобританії – 160 кг, Франції та Німеччині – по 180 кг (рис. 4).

Американська економіка програє найбільшим західноєвропейським економікам також і за критерієм екологічності виробництва – питома величина шкідливих атмосферних викидів у США в 1,4–2 рази перевищує аналогічні показники вищевказаних країн ЄС.

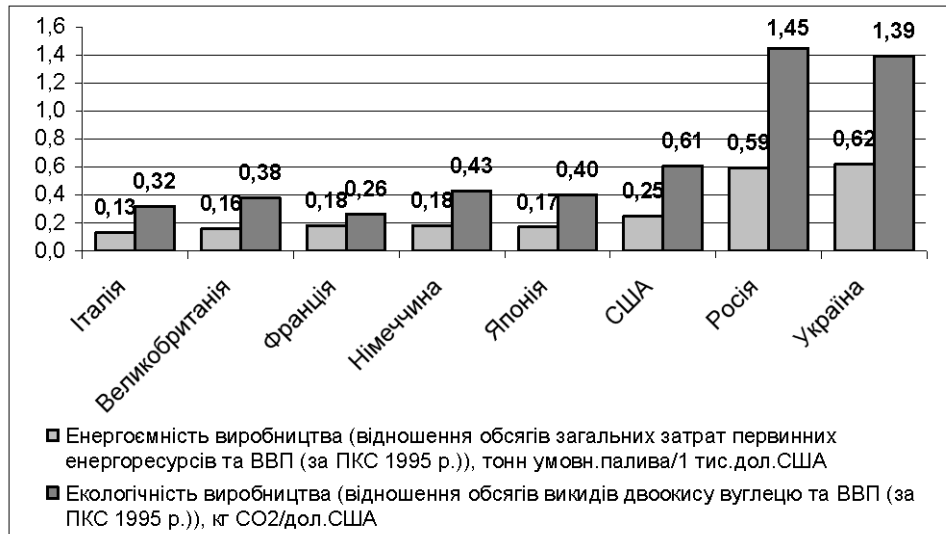

Рис. 4. Індикатори енергоємності та економічності національного виробництва окремих країн світу, 2002 р.

Джерело: Key World Energy Statistics. 2004. – International Energy Agency, 2004. – Р. 48–57.

Незважаючи на те, що США має більш високий рівень питомих затрат первинних енергоресурсів на виробництво продукції, а також нижчий ступінь його екологічності, існуючі переваги у використанні робочої сили та високих технологій дозволяють цій країні підтримувати надзвичайно високу конкурентоспроможність національної економіки. В ієрархії 80 країн світу, оцінених за інтегральним індексом глобальної конкурентоспроможності, який характеризує національну конкурентну позицію у сфері технологій, суспільних інституцій і макроекономічного середовища, США традиційно (за рейтингом за 2002–2003 рр. та 2004–2005 рр.) посідають друге місце, поступаючись лише Фінляндії [10]. Водночас конкурентоспроможність найбільш потужних економік Євросоюзу оцінюється значно скромніше: Великобританія займає 11-ту, Німеччина – 14-ту, а Франція – лише 28-му сходинку цієї ієрархії.

Лідруючі конкурентні позиції США у світовій економіці підтверджують і оцінки Економічної комісії ЄС. Розрахований відповідно до методології цієї інституції композиційний індикатор технологічної конкурентоспроможності у 2001 р. для США становив 2,27, тоді як для Великобританії – 1,13, Німеччини – 1,66, а Франції – 1,02. Композиційний індикатор конкурентоспроможності економіки за факторами продуктивності (враховує людський капітал, стан телекомунікаційної інфраструктури, поширення технологій, інституціональний аспект) за вказаний рік для США було зафіксовано на рівні 1,50; Великобританії – 1,61; Німеччини – 1,09; Франції – 0,92 [11]. Наведені оцінки доводять, що за різними підходами ранжування міжнародна конкурентоспроможність Сполучених Штатів на сьогоднішній день помітно вища

порівняно з країнами, що становлять економічний осередок Європейської Спільноти.

Більш комплексне та адекватне уявлення щодо результатів економічного суперництва США та Західної Європи на поточному етапі дає порівняльна оцінка параметрів їх розвитку в макроекономічній, фінансовій і соціальній сферах (табл. 2). Для порівняння використано відповідні характеристики розвитку не сучасного розширеного складу Європейської спільноти (ЄС-25), а лише її інтеграційного ядра (ЄС-15) або ж країн єврозони (ЄС-12). Такий підхід застосовується з тих міркувань, що він дозволяє відображати усталені тенденції функціонування ЄС, які підтримуються визначальною мірою за рахунок країн саме основного складу ЄС, та використовувати характерні ретроспективні агреговані індикатори, які не містять даних стосовно країн, що приєдналися до ЄС у 2004 р. З метою залучення якомога більшої кількості макропоказників міжнародної статистики та з огляду на існуючу проблему оперативності їх надання, табличні дані представлені за період 2000–2004 рр.

Таблиця 2

Індикатори макроекономічного, фінансового та соціального розвитку
Західної Європи та США, 2000–2004 рр.

Індикатори	ЄС-15	США	Відношення (різниця) індикаторів США та ЄС, разів, в.п.
Макроекономічний розвиток			
ВВП на душу населення, за ПКС, <i>тис. дол. США</i> (2004 р., оцінка)	29,9	40,1	1,34 раза
ВВП на одного працюючого, за ПКС, <i>тис. дол. США</i> (2003 р.)	57,7	74,1	1,28 раза
Частка інформаційно-комунікаційних технологій у валовій доданій вартості, створеній у сфері послуг, % (2000 р.)	6,8	10,6	3,8 в. п.
Рівень використання робочої сили, % (2004 р.)	70,8	75,4	4,6 в. п.
Час, відпрацьований протягом року одним працівником, <i>тис. годин</i> (2004 р.)	1,610	1,824	1,13 раза
Рівень безробіття, % загальної чисельності робочої сили (2004 р.)	8,8	5,5	-3,3 п.п
Рівень податкового тиску, % ВВП (2002 р.)	45,8	31,6	-13,9 п.п
Тенденції макроекономічної динаміки (середнє за 2000–2004 рр. значення щорічних показників):			
Приріст реального ВВП, % до поперед- нього року	1,7 (ЄС-12)	2,8	1,1 в. п.
Приріст реального кінцевого внутріш- нього попиту, % до попереднього року	1,5 (ЄС-12)	3,2	1,7 в. п.
Приріст реального валового капіталу- ворення, % до попереднього року	0,9 (ЄС-12)	3,0	2,1 в. п.

Продовження табл. 2

Індикатори	ЄС-15	США	Відношення (різниця) індикаторів США та ЄС, разів, в.п.
Приріст продуктивності праці у виробничому секторі, % до попереднього року	0,7 (ЄС-12)	2,8	2,1 в. п.
Рівень безробіття, % робочої сили	8,5 (ЄС-12)	5,2	-3,3 в. п.
Приріст затрат на робочу силу в одиниці продукції, створеної у виробничому секторі, % до попереднього року	1,8	0,6	-1,2 в. п.
Фінансовий розвиток			
Капіталізація фондового ринку, млрд дол. США (2003 р.)	7754	14266	1,8 раза
Сумарна вартість ринкової капіталізації, боргових зобов'язань держави та активів комерційних банків, млрд дол. США (2003 р.)	46791	40817	0,87 раза
Рівень державного боргу, % ВВП (2002 р.)	63,0	60,3	-2,7 в. п.
Тенденції макрофінансової динаміки (середнє за 2000–2004 рр. значення щорічних показників):			
Індекс-дефлятор ВВП, % до попереднього року	2,0 (ЄС-12)	2,0	0
Індекс споживчих цін, % до попереднього року	2,2 (ЄС-12)	2,6	0,4 в. п.
Короткострокова відсоткова ставка (за державними цінними паперами, середньорічна), %	3,3 (ЄС-12)	3,0	-0,3 в. п.
Довгострокова відсоткова ставка (за державними цінними паперами, середньорічна), %	4,7 (ЄС-12)	4,8	0,1 в. п.
Приріст грошової маси (M2), % до попереднього року	6,4 (ЄС-12)	6,8	0,4 в. п.
Приріст обсягу кредитів комерційних банків, % до попереднього року	5,7 (ЄС-12)	7,1	1,4 в. п.
Соціальний добробут			
Рівень зайнятості населення (частка працюючих у загальній чисельності населення віком від 15 до 64 років), % (2004 р.)	65,0	71,2	6,2 в. п.
Рівень зайнятості жінок, % (2004 р.)	57,1	65,4	8,3 в. п.
Рівень зайнятості молоді (віком 15–24 роки), % (2004 р.)	40,7	53,9	13,2 в. п.
Рівень тривалого безробіття (понад 1 рік), % загальної чисельності безробітних (2004 р.)	42,4	12,7	-29,7 в. п.
Рівень безробіття серед молоді (віком 15–24 роки), % (2004 р.)	15,6	11,8	-3,8 в. п.
Щорічний приріст фонду оплати праці у виробничому секторі, % (середній протягом 2000–2004 рр.)	2,2 (ЄС-12)	4,1	1,9 в. п.

Закінчення табл. 2

Індикатори	ЄС-15	США	Відношення (різниця) індикаторів США та ЄС, разів, в.п.
Щорічний приріст погодинної оплати праці, % (середній протягом 2000–2004 рр.)	3,2 (ЄС-12)	6,1	2,9 в. п.
Чисті суспільні та приватні витрати на соціальне забезпечення, % ВВП (2002 р.)	25,8	23,4	-2,4 в. п.
Чисті суспільні витрати на соціальне забезпечення, % ВВП (2002 р.)	24,0	16,4	-7,6 в. п.
Перерозподіл суспільних доходів (2002 р.):			
Частка суспільних доходів, що належать 20% найбагатших громадян, %	38,5	45,2	6,7 в. п.
Частка суспільних доходів, що належать 20% найбідніших громадян, %	8,3	4,8	-3,5 в. п.
Відношення доходів 20% найбагатших і 20% найбідніших громадян, разів	4,7	9,4	2 рази
Екологічність виробництва (відношення обсягів викидів двоокису вуглецю та ВВП (за ПКС 1995 р.)), кг CO ₂ /дол. США (2002 р.)	0,31	0,61	1,97 рази
Очікувана середня тривалість життя, років (2002 р.)	70,1	67,6	0,96 рази
Чисельність осіб, що перебувають в місцях позбавлення волі, в розрахунку на 100 тис. чол. населення	65	469	7,2 рази

Джерело: World Economic Outlook. Globalization and External Imbalances. – IMF, April, 2005. – P. 205, 212, 214, 220, 225; The World Factbook-2005. – Central Intelligence Agency; <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/rankorder/2004rank.html>; Global Financial Stability Report. Market Developments and Issues. – IMF, April, 2005. – P. 163; OECD. Statistics Portal. – OECD, 2005; <http://www.oecd.org/statsportal/>; Aiginger K. The New European Model of the Reformed Welfare State (NEM-RWS). – European Forum Working Paper 2/2002. – Stanford University, 2002. – P. 9; Towards a New European Model of a Reformed Welfare State: an Alternative to the United State Model // Economic Survey of Europe. – UN/ECE, Geneva, 2005. – № 1. – P. 106, 109, 110; розрахунки автора за даними цих джерел.

Відповідно до цих даних (див. табл. 2), у 2004 р. лідируючі позиції США порівняно з Євросоюзом абсолютно чітко проявилися у макроекономічному вимірі. Так, на цей період подушовий дохід у США перевищував рівень Євросоюзу у складі 15 країн на 34%. (Дані щодо продуктивності праці наявні лише за 2003 р., і вони демонструють, що за цей рік економіка США була на 28% продуктивнішою, ніж економіка ЄС-15.) Слід відмітити, що протягом останнього десятиріччя продуктивність праці та реальний ВВП США перевищував аналогічні позиції ЄС ще помітніше – в середньому на 40%, – і скорочення такого "відриву" у 2003–2004 рр. можна пояснити значним укріпленням євро порівняно з доларом саме на цьому часовому етапі, що вплинуло на перерахунок порівнюваних макроіндикаторів.

З одного боку, макроекономічна перевага США над ЄС-15 у 2004 р. забезпечувалася інтенсивнішим використанням ресурсу праці: за вказаний період рівень використання робочої сили в США на 4,6 в. п., а кількість відпрацьованих за рік американським робітником годин – на 13% перевищували відповідні показники Західної Європи. А також відносно нижчими темпами зростання затрат на робочу силу в одиниці продукції, створеній американськими виробниками, порівняно із західноєвропейськими: протягом 2000–2004 рр. виробничі затрати цього виду в США щорічно збільшувалися в середньому на 0,6%, тоді як в ЄС – втричі швидше (на 1,8%). З іншого, лідерство американської економіки порівняно із західноєвропейською не в останню чергу зумовлене тим, що вона є більш високотехнологічною (ще в 2000 р. в США частка інформаційно-комунікаційних технологій у валовій доданій вартості сфери послуг складала 11%, тоді як в ЄС лише 7%) та перебуває під меншим податковим тиском (частка податкових вилучень у вартості валового продукту США за результатами 2002 р. була на 14% нижчою, аніж у регіоні ЄС).

Вплив цих та інших факторів (у першу чергу, пов'язаних з виробничими технологіями та людським капіталом) створюють підґрунтя для процесів дивергенції макроекономічних показників США і ЄС. А саме, протягом останніх п'яти років (2000–2004 рр.) щорічні темпи зростання продуктивності праці в американській економіці були вчетверо вищими порівняно із західноєвропейською і складала відповідно 2,8 та 0,7%. За рахунок цього США мають сталу перевагу у макроекономічному розвитку – реальний ВВП цієї країни протягом вказаного періоду щорічно в середньому зростав на 2,8%, що перевищує відповідний агрегований показник країн євросони на 1,1 в. п.

Головними причинами помітного розходження в темпах довгострокового економічного зростання Сполучених Штатів і Євросоюзу вважаються зниження рівня зайнятості та продуктивності праці в Західній Європі (вказані фактори пояснюють відповідно 85 та 15% різниці між показниками ВВП на душу населення в ЄС та США), а також недосконалість її структурної політики та діючих інститутів [див. 5].

Менш інтенсивне використання основних виробничих ресурсів у Західній Європі порівняно з США та необхідність підтримання соціальних стандартів на рівні "держави суспільного добробуту" вимагають застосування посиленого податкового пресу на регіональну економіку. За даними ОЄСР, в останні роки податкове навантаження в країнах ЄС-12 приблизно в півтора рази перевищує рівень, зафіксований в американській та японській економіці. Зокрема, в 2002 році в ЄС загальний обсяг податкових вилучень становив 46% ВВП, тоді як в Японії цей показник дорівнював лише 33%, а в США – 32% [див. 3, с. 9].

Зрозуміло, що відмінності у рівні податкового тиску безпосередньо позначаються на рівні доходів, отримуваних економічними агентами, – насамперед,

населенням. За даними того ж джерела, у 2002 р. середній рівень доходу у розпорядженні (тобто після оподаткування) домогосподарств, обчислений з урахуванням їх купівельної спроможності, в США становив 25,9 тис. дол. США, що в понад півтора рази перевищує відповідні показники таких найбільших західноєвропейських країн як Франція (17,1 тис. дол.), Великобританія (16,9 тис. дол.) та Німеччина (16,2 тис. дол.) [12].

Як свідчать дані табл. 2, у **сфері фінансового розвитку** також очевидні докази лідерства США, хоча Західна Європа має дещо кращі показники інфляційної та монетарної динаміки (насамперед, завдячуючи вимогам щодо дотримання учасниками монетарного союзу ЄС відповідних критеріїв конвергенції).

На кінець 2003 р. капіталізація американського фондового ринку сягнула 14,3 трлн дол. США, майже в два рази перевищивши аналогічний показник 15 країн Європейської спільноти. Більш ємний американський фінансовий ринок та нижчі короткострокові ставки кредитування сприяють тому, що інвестиційні ресурси в банківській системі США є доступнішими порівняно з країнами зони євро. А це, у свою чергу, за існуючої позитивної макроекономічної динаміки, визначає більш значні темпи кредитування американської економіки порівняно із західноєвропейською: протягом 2000–2004 рр. обсяг кредитів, виданих комерційними банками США, щорічно зростав у середньому на 7,1%, а для ЄС-12 аналогічний показник складає 5,7%.

Окрім того, США мають кращу ситуацію і з відносною величиною зовнішньої та внутрішньої заборгованості – рівень їх державного боргу за підсумками 2002 р. склав 60% ВВП, тоді як Євросоюз на цей час накопичив борг у розмірі 63% ВВП. А відтак США потребують меншого порівняно з ЄС-15 податкового навантаження на національну економіку для обслуговування та погашення державного боргу.

Порівняння показників **розвитку соціальної сфери** двох суб'єктів економічного суперництва є ще одним приводом згадати, що протягом останнього десятиріччя на теренах сучасного інтеграційного ядра Євросоюзу було ефективно впроваджено модель "загального соціального добробуту". Її функціонування підтримується визначальною мірою за рахунок держави, яка надає європейцям високі соціальні гарантії. В 2002 р. на чисті суспільні витрати на соціальне забезпечення в ЄС було спрямовано майже чверть регіонального ВВП, а в США – лише 16,4%. Важливо відзначити, що значна частка соціального забезпечення в ЄС припадає на громадян, що перебувають на обліку в національних службах зайнятості. Вагома соціальна підтримка, яку отримують безробітні цього економічного регіону, викликає таке характерне для Західної Європи явище як "безробіття утриманства". Найяскравішим прикладом є надзвичайно високий рівень тривалого безробіття (понад 1 рік) в ЄС-15, що спостерігається вже тривалий час. За підсумками 2004 р. він був зафіксований на рівні 42%, більш ніж втричі перевищивши відповідний показник США. З

тієї ж причини традиційно вищим в ЄС порівняно з США є рівень загального безробіття населення, а також рівень безробіття серед молоді.

Зазначені тенденції соціального забезпечення, притаманні розвиненим європейським країнам і США, зберігаються й до цього часу – це, зокрема, демонструє показник рівня їх державних соціальних витрат, спрямованих на реалізацію програм щодо функціонування національного ринку праці у 2003–2004 рр. (табл. 3).

Таблиця 3

Державні витрати на реалізацію соціальних програм розвитку ринку праці провідних країн ЄС і США у 2003–2004 фінансовому році, % ВВП

Країна	Всього	У тому числі витрати на		
		безпосереднє створення робочих місць	навчання та підвищення кваліфікації	виплати різного виду (компенсації, страховки, допомога) безробітним
Франція*	2,85	0,35	0,31	1,67
Німеччина*	3,46	0,12	0,40	2,27
Великобританія	0,89	0,01	0,14	0,37
США	0,53	0,01	0,05	0,37

* 2003 р.

Статистичні дані, наведені в табл. 3, доводять, що витрати урядів трьох провідних західноєвропейських країн на реалізацію програм розвитку ринку праці (визначені як частка їх ВВП) у 2003–2004 фінансовому році в 1,7–6,5 раза перевищували аналогічні витрати США. При цьому лівова частка – приблизно дві третини, – фінансування цих програм у всіх високорозвинених країнах йде на виплату компенсацій, страховок, допомоги для безробітних. Наведені дані дають підставу твердити, що наразі ЄС має більш значні порівняно з США стимули для поширення безробіття "утриманства", притаманного державам з високим рівнем соціальної захищеності.

Як показує досвід, нинішня західноєвропейська модель соціального добробуту ефективніша порівняно з аналогічною американською за таким визначальним критерієм, як забезпечення справедливості розподілу суспільних доходів: співвідношення доходів найбільш і найзаможніших верств населення в ЄС становить 1:5, тоді як у США – 1:9. А відтак європейська соціальна модель має переваги перед американською, забезпечуючи значно нижчу ступінь диференціації доходів у суспільстві, і цим самим відчутніше укріплюючи його сталість.

Населення Західної Європи також більш значною мірою користується таким благом, як вільний час. В 2004 р. загальний рівень зайнятості в ЄС-15 був на 6,2 в. п. нижчий порівняно з США і становив 65%, а відмінності в рівнях зайнятості жінок і молоді в порівнюваних країнах ще помітніші – відповідно 8 і 13 в. п.

Крім того, Євросоюз впевнено випереджає США за такими важливими характеристиками внутрішнього соціального середовища, як екологічність виробництва та злочинність. За даними 2002 р. питомий обсяг викидів дво-окису вуглецю в ЄС-15 був майже вдвічі нижчим (310 кг CO₂ на тисячу дол. США створеного ВВП), аніж у США, де кожна тисяча дол. США національного ВВП "коштувала" 610 кг надзвичайно шкідливих для довкілля викидів даного виду.

Тенденційно відчутно відрізняються і рівні злочинності в країнах Західної Європи та США. За вказаний рік питомий рівень позбавлених волі осіб у США в 7 разів перевищував аналогічний індикатор Євросоюзу (відповідно 469 та 65 осіб в розрахунку на 100 тис. чол. населення).

Вочевидь, більш сприятливі умови соціального розвитку та вищий рівень соціальної захищеності західноєвропейців обумовлюють вищу очікувану тривалість їх життя (70 років) порівняно з американцями (68 років).

На основі даних таблиці, що аналізувалися раніше, неважко виявити характерну для Євросоюзу тенденцію випередження темпів соціального розвитку стосовно темпів розвитку економічного. У тривалій перспективі ця тенденція має для ЄС несприятливий характер, оскільки веде до подальшого зниження його міжнародної конкурентоспроможності порівняно з США.

Вищевикладені аргументи доводять, що сьогодення європейська модель загального соціального добробуту з огляду на головну мету довгострокового розвитку (забезпечення сталого макроекономічного зростання) програє аналогічній американській. Перш за все, з тієї причини, що характеризується значно вищим рівнем соціальних затрат та податкових вилучень (насамперед, з доходів корпорацій) і значно більшою вразливістю до макрокон'юнктурних (циклічних) криз, спричиненою необхідністю дотримання жорстких фіскальних і монетарних вимог Пакту ЄС про стабільність і зростання.

З метою виправлення ситуації ЄС здійснено низку кроків, зокрема, за ініціативи Данії, Фінляндії та Швеції запропоновано нову європейську модель держави загального добробуту, що передбачає реформування соціально-економічної сфери і в кінцевому підсумку має забезпечити одночасне поєднання добробуту та сталості в соціальній сфері, і ефективності та матеріального заохочення – в економічній [див. 3, 4]. Така модель, на думку розробників, має поєднувати кращі складові сьогоденних американської та європейської моделей держави соціального добробуту – високі темпи макроекономічного зростання та високий рівень соціального забезпечення громадян. Проте ЄС доведеться застосувати дуже дієві інструменти, намагаючись одночасно посилити конкурентоспроможність економіки та зберегти або ж підвищити досягнутий рівень соціального забезпечення. Адже реалізація цих двох цілей пов'язана з діаметрально протилежними підходами в регулюванні по-

даткового тиску на виробництво, а варіант вагомого технологічного прориву, що в даному разі міг би бути альтернативою коригування фіскального механізму, не видається швидко здійсненним.

Запропонований ЄС підхід до реформування власної моделі держави соціального добробуту включає три основоположні елементи, які відбивають нові стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку Європи [див. 4, с. 23]:

- соціальна уважність;
- відкритість;
- продуктивність і технологічна орієнтованість.

У кінцевому підсумку реалізація цієї реформаторської політики ЄС має на меті прискорення економічного зростання та впровадження нових технологій (на відміну від декларованої раніше цінової стабільності), а також інтенсивніше використання наявних конкурентних переваг та посилення конкурентоспроможності (на противагу ліберальним підходам сучасної конкурентної політики Західної Європи).

Загалом побудова нової моделі забезпечення соціально-економічного добробуту розвиненої Європи, що позиціонується як дійсна альтернатива відповідній американській моделі, відбуватиметься шляхом реалізації більш гнучкої фіскальної політики; заохочення інвестування в людський капітал, зокрема, в наукові дослідження, освіту, розробку нових технологій; створення науково-промислових центрів; поліпшення стартових умов бізнесу та залучення венчурного капіталу.

Нова держава соціального добробуту Європейського Союзу, на розбудову якої і будуть спрямовані реформаторські зусилля його провідних країн-учасниць, матиме як спільні риси, так і рельєфні відмінності порівняно з нині діючою [див. 3, с. 22–23; 4, с. 113–114]:

1) соціальна система залишиться такою самою насиченою, але соціальні блага будуть залежати від індивідуального внеску; можливо, вони будуть обумовлюватися певними зобов'язаннями; переглянуті ставки оподаткування будуть нижчими, аніж були (хоча й високими за світовими стандартами), що надаватиме більше стимулів до праці;

2) податкові стягнення матимуть відносно високий рівень, проте певно відповідатимуть суспільним витратам; при цьому забезпечуватиметься їх додатній баланс, що дозволить поліпшити майбутні пенсійні виплати або погасити поточні борги;

3) спостерігатиметься високий рівень заробітної плати, однак для окремих позицій за зміни бізнес-умов його збереження не гарантується; водночас процедури сприяння та (пере)навчання тих, хто втратив роботу, стануть менш бюрократичними та централізованими;

4) будуть запроваджені елементи концептуальної схеми "добробут задля роботи", насамперед на децентралізованій, інколи навіть приватній, основі; умови соціальної підтримки відрізнятимуться залежно від масштабу та виду проблем, а її філософське підґрунтя полягатиме у наданні допомоги, але без сприяння утриманству;

5) забезпечуватиметься соціальне сприяння у такі періоди життєвого циклу особи, як неповна зайнятість та опанування роботи (без їх умисного скорочення), причому соціальні допомоги будуть збільшені для частково зайнятих працівників, і їх отримання має стати індивідуальним правом та засобом добровільного сприяння (більшою мірою, ніж засобом запобігання) гендерній рівності;

6) технологічна політика та впровадження нових технологій більшою мірою, ніж субсидування традиційних галузей промисловості, сприяє життєздатності держави загального соціального добробуту, а також спрямовує працівників до більш перспективної і цікавої роботи.

Як передбачається, нова модель соціального забезпечення розвиненої Європи матиме переваги порівняно з аналогічною моделлю США. Зокрема, західноєвропейська конструкція загального соціального добробуту в кращий бік відрізнятиметься від американської за такими позиціями [див. 4, с. 114]:

- за всіма напрямками витрати на соціальне забезпечення раціоналізовані, а стимули їх здійснення удосконалені; система соціального забезпечення надає посилені гарантії на випадок економічних і соціальних ризиків та передбачає масштабне охоплення ризиків, пов'язаних зі здоров'ям;

- екологічні та соціальні цілі поряд зі справедливим розподілом суспільних доходів та недопущенням бідності є пріоритетними в політиці;

- уряд та державні інституції відіграють ініціативну роль у сприянні інноваціям, продуктивності, структурним змінам, підвищенню кваліфікації та навчанню протягом усього життєвого шляху особи; державні інституції також забезпечують більш значну підтримку системи освіти та охорони здоров'я;

- соціальні партнери (інституції, що представляють роботодавців і працівників) визначають численні складові процесу визначення рівня заробітної плати, разом беруть участь у розробці трудового законодавства та розбудові інституцій, діяльність яких стосується як їх специфіки, так і економічної політики загалом;

- присутність уряду значна, а рівень оподаткування високий; при цьому наявні механізми обмеження зростання бюджетних витрат та реалізації поміркованої фіскальної політики в період зростаючого попиту.

На наш погляд, нова реформаторська модель соціального добробуту ЄС навряд чи зможе забезпечити описані очікувані переваги над США. Адже нова модель зберігає основоположні принципи "старої" моделі – надвисокий

рівень соціальних витрат і пріоритетність соціальних цілей у державній політиці. Це вимагатиме значних бюджетних надходжень, що навряд чи можна забезпечити при зменшенні податкового пресу, як це передбачається реформаторами. І тому більш виграшним здається підхід США, де пріоритетом держрегулювання виступають цілі економічного, а не соціального розвитку. Крім того, нова західноєвропейська модель орієнтована на посилення ролі держави у стимулюванні інноваційних процесів та процесів акумуляції людського капіталу. Але досвід багатьох країн (в тому числі й США) доводить, що в сьогоденних умовах приватний капітал ефективніше вирішує завдання технологічної модернізації виробництва та продукування інновацій.

Однак говорити про результативність нової моделі соціального забезпечення, розробленої Євросоюзом, та реалізацію його амбітних спрямувань щодо реальної економічної конвергенції з США (а на сьогодні, як показано вище на прикладі аналізу макростатистичних даних, вона відсутня) можна буде вже за кілька років, коли станеться впровадження реформаторських кроків у запланованих ЄС напрямках, і проявляться відповідні зміни у макроекономічній динаміці цих двох світових конкурентів.

Висновки

Підбиваючи підсумки викладеного вище, слід відмітити, що на сьогодні в економічному суперництві між Євросоюзом і США спостерігається помітна перевага останніх за ключовими макроекономічними та макрофінансовими параметрами. А відтак не втрачає актуальності проблема реальної конвергенції цих країн, яка для ЄС пов'язана із можливістю підтримання усталено високого рівня соціального добробуту у тривалій перспективі.

Забезпечити таку можливість Західна Європа може лише шляхом підвищення темпів економічного зростання, яке наразі гальмується високим рівнем оподаткування та соціальних витрат. Віднедавна досягнення мети розглядається провідними європейськими країнами через призму реформування моделі соціального забезпечення Європейського Союзу.

Нова модель держави загального соціального добробуту аналогічно до діючої в Євросоюзі нині поєднуватиме високий рівень соціальної підтримки, проте, на відміну від неї, передбачає нижчі ставки оподаткування корпоративного сектора. Можливі проблеми бюджетного наповнення, що має відповідати незмінно високим соціальним витратам ЄС, планується вирішити за рахунок впровадження активної інноваційної політики. Її результати, поряд зі стимулюванням часткової зайнятості та раціоналізації соціальних витрат, дозволять підвищити продуктивність економіки ЄС і відповідно просунути на шляху реальної конвергенції з економікою США.

Література

1. Гавриков Д. Европейский Союз как территория противоречий // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 12. – С. 88–95.
2. Борко Ю., Буторина О. Европа: поиск новой идентичности // Космополис. – № 1 (7). – Весна 2004. – <http://www.rami.ru/cosmopolis/archives/1/7.html>
3. Aiginger K. The New European Model of the Reformed Welfare State (NEM-RWS). – European Forum Working Paper 2/2002. – Stanford University, 2002. – 29 p.
4. Towards a New European Model of a Reformed Welfare State: an Alternative to the United State Model// Economic Survey of Europe. – UN/ECE, Geneva, 2005. – № 1. – P. 105–114.
5. Коту Ж.-Ф. Болезни роста. Анализ отставания экономических показателей Европы // Финансы & развитие. – Июнь, 2004. – Официальный сайт МВФ. – www.imf.org/external/pubs/...
6. World Economic Outlook. Globalization and External Imbalances. – IMF, April, 2005. – 277 p.
7. World Trade Report-2005. – World Trade Organization, 2005. – 376 p.
8. The World Factbook-2005. – Central Intelligence Agency. – <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/rankorder/2004rank.html>
9. Global Financial Stability Report. Market Developments and Issues. – IMF, April, 2005. – 204 p.
10. Global Competitiveness Report 2004–2005. – World Economic Forum. – <http://www.weforum.org/site/homepublic.nsf/...>
11. The Competitiveness of Nations: Economic Growth in the ECE Region// Economic Survey of Europe. – UN/ECE, Geneva, 2004. – № 2. – Chapter 2. – P. 65.
12. OECD. Statistics Portal. – OECD, 2005. – <http://www.oecd.org/statsportal/...>